

Szilágyi Zsófia

Törzsasztal irodalom-
történész,
kritikus,
egyetemi
tanár

Cegléden született 1973-ban. Pályáját az orosz irodalom kutatójaként kezdte, PhD fokozatának témája Lermontov Korunk hőse című regénye volt. Tíz éven át a veszprémi Pannon Egyetem oktatójaként dolgozott, tanított az Eötvös Collegiumban és az ELTE-n is. Ma 20. századi és kortárs magyar irodalommal foglalkozik, egyetemi tanár a Szegedi Tudományegyetemen. Eddig öt könyve jelent meg. A továbbélő Móricz (2008) című könyvéért Artisjus Irodalmi Díjat, Móricz Zsigmond (2013) című nagymonográfiájáért Móricz Zsigmond-emlékplakettet kapott; 2016-ban Balassa Péter-díjat vett át. 1997 óta ír kritikát kortárs irodalmi művekről, rendszeresen dolgozik az Alföld, a Jelenkor, a Kalligram, az Élet és Irodalom című folyóiratok számára. A Szépirodók Társaságának alelnöke (2012–2015), a Móricz Zsigmond Társaság elnöke, a Kalligram folyóirat szerkesztője, az MTA ELTE tudományos munkatársa. 2013-ban az ELTE-n megszerezte az irodalomtudományok habilitált doktora címet. Legutóbbi kötete: Az éretlen Kosztolányi (Kalligram, 2017).

SZILÁGYI ZSÓFIA

„Nagyon vigyázni kell, hogy ne azonosulj vele”

Szilágyi Zsófia tíz éven át kutatta Móricz Zsigmond életét és életművét. E nagyszabású munka eredménye az a csaknem 800 oldalas monográfia, amely a Kalligram kiadónál jelent meg. Felkavaró és gyönyörű olvasmány, mely a Móricz-naplók és más dokumentumok feldolgozása után lehetővé teszi, hogy újraértelmezzük az egyik legnagyobb magyar író életművét. A szerzővel Kőrössi P. József beszélgetett.

KÖRÖSSI P. JÓZSEF (■): *Amikor alkalmam van, mindig elmondom, hogy egy európai hírű vagy egy világhírű magyar íróat látunk vendégül. Szilágyi Zsófia mint magyar irodalomtörténész nagy valószínűséggel nem lesz világhírű, viszont már most nagy biztonsággal mondhatom el, hogy máris az az irodalomtörténész, akit hosszú évek során a legtöbbet fognak idézni, akire a legtöbben hivatkoznak, legalábbis az egyike azoknak. És amellet hogy kiváló és nagy munkákra vágó irodalomtörténész, kiváló családanya és feleség is. Ha a három együtt így összejön, az nagyon ritka, de az ő esetében így van. Azért is gondoltam, hogy ezt elmondom, mert a könyvben, amiről többnyire beszélgetni fogunk, igen-igen jelentős szerepe van annak a figurának, a férfinak, akinek az életében nagy szerepe van a nőknek, a szerelemnek, a családnak; sok-sok formája mindezeknek. És Szilágyi Zsófia ezekről is nagy bátorsággal és beleérzéssel, együttérzéssel ír, úgyhogy remélem, elég pontosan fogalmaztam ahhoz, hogy senkit ne bántsak meg.*

Zsófi, hogy lesz valaki irodalomtörténész? Ezt most azért is kérdezem, mert a bátyád, Márton is az.

SZILÁGYI ZSÓFIA (▼): Nem könnyű egy mondatral válaszolni erre, mert kívülről nehezen lát rá az ember saját magára. Én sosem akartam másvalal foglalkozni, amikor már akartam valamivel, illetve el szoktam mondani, mert jól hangzik, dízöz akartam lenni egy időben, de aztán szölkötak, hogy már nincs ilyen, úgyhogy erről letettem. Ennél nagyobb terveim nem voltak. És valóban, a nyolc évvel idősebb bátyám irodalomtörténész, és mindig sokkal komolyabb embernek tűnt, mint én. Ő 18–19. századi irodalommal foglalkozik. Az is lehetne, hogy ő beszélt rá. Nem beszélt rá. Kicsit próbált óvni, mert amikor ő már a *Háború és békét* olvasta, akkor én Pöttyös könyveket, és nagyon aggódott, hogy úgy maradok. Édesapánk néprajzos. Tehát abban a világban nőttem fel, hogy valaki könyvek között él, folyton dolgozik, mindig az írógéphangra aludtunk el. Múzeumigazgatóként dolgozott, amikor én gyerek voltam, akkor Szekszárdon, és rendszeresen jártak hozzá írók. Ott láttam Mészöly Miklóst, Csoóri Sándort, s működött egy folyóirat, ahol édesapám szerkesztő is volt. Tehát ebbe a világba nőttünk bele. Ettől még lehetett volna lázadni is ellene, vagy azt mondani, nem akarjuk ezt csinálni. Mi mind a ketten ezt akartuk csinálni, egymástól függetlenül, hiszen nem jártunk ugyanabba az iskolába, a bátyám már a pályán volt, amikor én elkezdtem. Én gimnáziumba úgy mentem, hogy ezt akarom, utána magyar–oros szakra mentem az ELTE-re.

■ *Hogyan vezetett az út Móricz Zsigmondhoz? Előtte három könyved jelent meg. Ebből az egyik szintén egy Móricz. És van egy Ferdinandy György-*

Szilágyi Zsófia-portré
Fotó: Szűcs László / Erdélyi
Riport, archív

monográfiád és A féllábú ólomkatona című tanulmányköteted, arról legalább egy írás kapcsán szeretném, hogyha majd beszélénk, de az egész kötet nagyon izgalmas, nem csak azért, mert többek között olyan szerzőket elemzel benne, akiket itt mind ismerünk, mert a Törzsszabotnak is vendégei voltak. De számomra a Kosztolányiról szóló tanulmány is rendkívül érdekes, nagyon kíváncsi voltam, hogy te mit írsz róla. Közben társadalmi funkcióid is vannak, egyebek mellett annak a Szépirók Társaságának vagy az alelnöke, amely ezt a sorozatot is támogatja. Az ÉS-nek is rendszeresen dolgozol, és a Kalligramnál szerkesztőként dolgozol, s még sorolhatnám, mi mindent csinálsz. Ezeken keresztül hogy jutottál el Móriczhoz, s miért épp Móricz?

▼ Nem kell listázni, de egy kimaradt, picit emlékezünk meg róla: én ruszistának indultam, Lermontov *Korunk hőse* című regényéből írtam a doktorimat, az is megjelent könyv formában. Lermontov épp kétszáz éve született, 1814-ben, és most épp piszkálnak, hogy menjek Lermontov-konferenciára, mert én írtam Lermontovról is. Amikor az *Ólomkatona* könyvem megjelent, utána kezdtem el gondolkodni, hogy mi az a nagy dolog, amit csinálni szeretnék, és akkor kezdtem Móriczcal foglalkozni. Ennek több oka volt. Egyrészt van egy szakmai oka, akkor úgy éreztem, ez egy nagyon aktuális kérdés, hogy nagyon elhanyagoltta vált Móricz a '90-es években. Amikor én voltam egyetemista, akkor Kosztolányi volt a szupersztár, én is belőle írtam a szakdolgozatomat, Móriczról nem hallottunk az ELTE-n '91 és '96 között egyetlen órán sem.

■ *Te jó ég!*

▼ Akkor, ugye, nem volt divatban. Czine Mihály még ott volt, de már nem beszélt róla, határon túli magyar irodalomról tartott órákat, akkor őt az érdekelte. Volt egy erőteljes úr. Viszont a kétezres évektől azt lehetett tapasztalni, hogy a kortárs magyar irodalomnak Móricz

felé fordul a figyelme; ha ez akkor nem történik meg, akkor nem tudom megcsinálni *A továbbélő Móricz* című könyvem, de akkor olyan könyvek jelentek meg, mint például Grecsó Krisztiántól az *Isten hozott*, Móricz-mottóval.

■ *Zavadának a könyve is.*

▼ Igen. Nádas Pétertől a *Párhuzamos történetek*, ahol Árvácska-újraírás van, mert van egy szereplő, Mózes Gyöngyvér, aki Árvácska újraírásaként olvasható, de említhetjük Tar Sándor könyveit, Oravecz Imrét, Háy Jánosnak *A gyerek* című regényét.

S van egy családi szál, ilyen beszélgetésen ezt mindig el kell mondani, mert érdekes. Édesanyám kisújszállási. Ugye, Móricz ott érettségizett, ott is élt pár évig, és ez alatt a pár év alatt az én dédnagymamámnak próbált udvarolni. Dédnagymamámat nem ismertem, '58-ban halt meg, édesanyám viszont jól ismerte, egy háztartásban éltek, és ezt a családi legendát megörököltem. A nagymamámon keresztül meghallgattam, illetve hát képeket ismerek, Kálmán Bellának hívták ezt a bizonyos hölgyet. Állítólag nem volt sikeres az udvarlás.

■ *De ezt csak a hölgyek állítják.*

▼ A hölgy állította, igen. Móricz erről nem nagyon nyilatkozott, ebből következtetni arra lehet, hogy valóban nem volt sikeres, különben emlegette volna. Annyi bizonyítékunk van, hogy a dédnagymama emlékkönyvébe beleírt egy verset, viszont ezt az ötvenes években eladta a család, mert nagyon nem volt pénz. Én ezt megkerestem, és tényleg ott van.

■ *Megtaláltad?*

▼ Meg. Ott van a Petőfi Irodalmi Múzeumban. Nem túl jó vers, de vers. És *A továbbélő Móriczban*

én megpróbáltam ezt a sztorit körüljárni. Édesanyámék hárman lánytestvérek, megpróbálták összerakni a sztorit, és hát vannak romantikus epizódjai is a történetnek. Kisújszálláson van egy Móricz-szobor, az ötvenes években avatták föl, akkor még dédnagymama élt, és ő kiment a szoboravatóra, kivitt egy kisszéket, már ő 80 fölött volt, és kiült. És már mindenki elment, este volt, és ő még mindig ott ült a kisszéken, és nézte a szobrot. Ez biztos érdekes élmény lehet. Én ezt még nem éltem át, hogy valakinek udvarol egy férfi, és akkor ott nézni kell egy bizonyos pillanatban szoborba öntve. Tehát valami biztosan történt. Sosem fogjuk megtudni. Azért, hogy mondjam, erről a dédnagymamáról, aki egyébként nem vér szerinti dédnagyanyám, van egy legendárium Kisújszálláson, mert egy kicsit könnyűvérű hölgy hírében állt, hogy finoman mondjam.

■ *De ez csak azután történt, ez a könnyűvérűség.*

▼ Azután, és állítólag a házassága előtt. Legalábbis ez így volt. Na és ez az egyik, hogy ezt a sztorit megpróbáltam kinyomozni, de a másik, hogy engem ez miért vitt el Móriczhoz, egyáltalán miért volt érdekes. Mert én ezt már gyermekkoromban többször hallottam, és már megtapasztaltam, hogy az iskolában kapott Móricz-kép, meg az, amit én Kisújszálláson hallok, enyhén szólva nem egyezik. És az a két könyv sem egyezett, amit az iskolában olvasni kellett, és amit én Kisújszálláson minden nyáron elolvastam. Az iskolában a *Légy jó mindhalálig*-ot kellett, a nagymamámnak viszont a *Forr a bor* volt meg, mert a *Forr a bort* Kisújszálláson kulcsregényként olvassák, a legtöbb példányba bele van írva, hogy ki kicsoda. Nagyon meg is sértődtek rá a kisújszállásiak, mert semmi nem úgy volt, bár mindenkire ráillett, de semmi nem úgy volt. És az egy nagyon másik világ az érettségiző Nyilas Misiről, mint a *Légy jó mindhalálig*, úgyhogy bennem ez a fajta érzés, hogy a Móricz-kép nem

stimmel, gyerekkoromtól jött. Ez a családi indítatás, az, hogy módszertanilag nagyon érdekelt, és irodalomtörténetileg érdekesnek gondoltam, továbbá, hogy a kortárs irodalomban éreztem egy odafordulást, ezek együtt vittek el 2000 után Móriczhoz.

■ *Én mondom még valamit, ha elfogadod. Közben olvastam a könyvedet, az volt az érzésem, te ugyanúgy keresed a nagy feladatot magad számára, mint ahogy Móricz kereste. Egy nagy különbség van köztetek: Móricz a válladig érte, szép, magas asszony vagy. Nem véletlenül hasonlítottam hozzád természetileg, az apja, Móricz Bálint nagyra törekvése szintén ebből a kicsi termetből is eredeztethető. És Móricz Zsigmondnak is a nagy-nagy vállalkozásai talán visszavezethetők ide, meg a családi hagyományokra. Szerintem benned is van egy ilyen nagyra törekvés, a szó legjobb értelmében mondom ezt. Megkeresed a nagy feladatot a magad számára, te is azt mondtad az előbb, hogy kerestél valamit, ami nagy. Jól érzékelem ezt?*

▼ Valószínűleg jól érzékeled. Fiatalabb koromban még inkább dac volt abban, hogy én Lermontovval foglalkoztam, mert a pesti orosz tanárséken ez egyáltalán nem volt trendi, mindenki Dosztojevskijjal és Puskinnal akart.

■ *Nem akarok nagyon előreszaladni, de majd beszéljünk erről is röviden a végén. Nekem van egy olyan érzésem, hogy most te megkörnyékeztetted Kosztolányit. Nem olyan régen olvastam az Élet és Irodalomban egy nagy tanulmányt tőled, és rögtön az jutott eszembe, hogy itt készül valami.*

▼ Igen, hogy mondjam, egy régi szerelem Kosztolányi, tulajdonképpen középiskolás korom óta. Móriczsal sokkal küzdelmesebb viszonyban állok. És éppen ezért talán jobb is, mert ez a könyv nem abból a szempontból van megírva, hogy ezt tökéletes, hibátlan életműnek látom. Kosztolányival nagyobb utat kellett bejárni

ahhoz, hogy ezt lássam. Most már látom. Gimnazista koromban még tökéletesnek gondoltam Kosztolányit, azért mondom, mert én az *Arany-sárkánnyal* foglalkoztam, abból írtam a szakdolgozatomat, és most visszakanyarodott oda az életem – hivatásszerűen is. A Kosztolányi-kutatócsoportba meghívtak, úgyhogy most ott dolgozom a Kosztolányi kritikai kiadáson, a korai novellisztikáját kaptam. Eltelt egy idő, amíg rájöttem, hogy ez milyen érdekes, ajánlom mindenkinek, olvassassa Kosztolányi korai novelláit azokban a változatokban, ahogy mi olvassuk, tehát amikor a 22-23 éves fiú ír, aki még nem írta át a szövegeit, aki még nem ír szépen magyarul, tele van szörnyű mondatokkal, és ebben próbáltam valamit megtalálni. Valóban, az az *ÉS*-beli esszém kicsit ilyen bejelentése volt, hogy most mintha megtaláltam volna a fogást, a fiatal Kosztolányiról szeretnék írni egy könyvet. De azért nehezen pihenem ki a Móricz-monográfiát, úgyhogy még elég óvatosan mondok ilyeneket.

■ *No, akkor maradjunk itt egy kicsit. Réz Pálnak volt egy életén keresztül hurcolt terve, ám egyszer csak lemondott róla, és soha nem valósította meg: a Kosztolányi-monográfia. Mindenki várta tőle, nagy mű lehetett volna. Amit te most tettél ezzel az *ÉS*-beli esszével, illetve ahogy most fogalmaztál, az pontosan azt jelenti, hogy bejelentkeztél. Innentől mindenki söpörjön el, mert itt most készül egy mű. És ezt nagyon jól csináltad szerintem, mert régen, a mi ifjúkorunkban, ha valaki már foglalkozott egy témával, akkor abba más nem pofátlankodott bele, de ma már ez nem mondható el.*

▼ Azért, mert Kosztolányi körül sokan vagyunk, nagyon neves figurák, egészen Szegedi-Maszák Mihályig, aki a mi egyik vezetőnk, arról szó sincsen, hogy én itt kergetni szeretném az embereket. Csoport foglalkozik Kosztolányival, van egy apparátus, a kritikai kiadás sosem egyszemélyes. A Móricz az egyszemélyes

munka volt ilyen szempontból, bár támaszkodtam a szakmára, próbáltam konzultálni. Kosztolányinál azért csapatban vagyunk, és én ezt szeretem is. És azért mondtam, hogy fiatal Kosztolányi, mert én nem érzem magam minden területen, és nem is gondolom, hogy minden területen illetékességet szeretnék bejelenteni, de úgy érzem most, hogy sikerült megtalálni azt a rést, amellyel nem nagyon kezdtek eddig semmit. Az ú. Kosztolányit újraolvasó kötetet meg kell nézni, csak 1920 utáni Kosztolányi-művekről van benne szó, egyáltalán nincsen '20 előtti, holott a novellista életmű elkezdődött 1904-ben. Majd meglátjuk, hova alakul.

■ *Nem tudom, merjem-e kimondani, de mintha új műfajt teremtettél volna, amiben benne van a monográfia, de egy felkavaró, gyönyörű olvasmány. Időnként az ember felugrik a könyv mellől, és azt mondja, mennyire szép. Tényleg úgy lehet olvasni, mint egy felkavaró regényt, éppen azért, mert a művek mellé mindig odateszed az embert. És Móricz esetében ez rettenetesen fontos, miközben tudjuk, van egy olyan irodalomtörténeti attitűd, amely azt mondja, az élete nem érdekes, csak a művet kell nézni.*

Móricz esete tipikus, nem tudsz semmit, ha csak az életművet olvasod, és nem látod mögötte azt az embert, aki ezt létrehozta. Az is elbűvölő, mennyit tudsz te erről az emberről, mennyit tudsz a korról, tehát történész is vagy, nemcsak irodalomtörténész.

▼ Valóban az volt a legnehezebb, és nagyon sokat gondolkoztam rajta, hogy egy olyan szerkezetet elgondoljak, amely az életműhöz illeszkedik, és számomra valóban műfajújító lehet. Próbáltam mintákat nézni. Vannak minták, de azt gondolom, minden szerző egyedi problémákat vet föl. Nem lehet egy sémát követni, hogy így kell egy monográfiát megírni. Meg kell hozni egy döntést, például hogy foglalkozom az életrajzzal. Én ezt a döntést meghoztam.

■ *Lehetett volna másképp is?*

▼ Lehetett volna. Szegedi-Maszák Kosztolányi-monográfiájában egyáltalán nincsen életrajz. Minket ruszistákat úgy neveltek, hogy még azt se tudtuk, Dosztojevszkij hány éves korában halt meg. Semmi mással nem volt szabad foglalkozni, csak a művekkel, úgyhogy valóban komoly, hogy mondjam, személyes utat is bejártam, hogy így döntöttem. És aztán gondoltam arra, hogy egy problémaközpontú művet akarok fölépíteni, egyrészt az olvasmányosság mellett döntöttem...

■ *Ez döntés kérdése?*

▼ Nem tudom. Én így írok most már.

■ *Az, hogy olvasmányos, szerintem alkati kérdés is. Van, aki tud, van, aki nem tud.*

▼ Igen, mondjuk, én elég sokat írok, sokat publikálok, van egy rutin. Biztos, nem csak elhatározás kérdése, hogy az ember ezt így tudja, de az kétségtelen, hogy bizonyos dolgokat akkor letezik. Azt mondja, hogy például nem lesz egy hosszas elméleti bevezetője a könyvnek, tehát némi kockázatokat vállaltam. Eddig úgy tűnik, megúsztam. Hát majd meglátjuk. És azt gondoltam el, és gondoltam sokszor újra, hogy amiket el akarok mondani, vagy amiket érdekesnek gondolok, azokat milyen módon, hova rendezem el. Mondjak példákat: van egy olyan, hogy a színházi Móriczról szeretnék beszélni, és hogy azt hova rakom az életútba. Úgy láttam, a húszas években ez egy eleven kérdés, amikor színésznő feleséget vesz maga mellé, akkor a legelevenebb a kérdés, és akkor odaraktam az időrendbe, de ott már megyek előre meg vissza az időben, tehát bejárok egy kört. Olyan szerkezet van, hogy előrehaladunk és köröket teszünk. Mert van egy olyan hagyomány Móricz kapcsán, a lányának a könyvei, Móricz Virágnak a könyvei, ami mind ráférclődik a Móricz-naplóra, folyamatosan abból idéz.

■ *Talán arról majd később, hogyan hamisítja...*

▼ Igen, erről is érdemes beszélni. De ott, ugye, a szerkezet az életrajzi kronológia, és én ezt nem akartam, mert az nem hozza ki az alapkérdéseket. Tehát ha úgy oldom meg, hogy egy kis színház, ír ilyen könyvet, közben válságban van, meg szerkeszti a *Nyugatot*, éreztem, hogy ez nem jó, ezt én nem akarom reprodukálni. Egy más szerkezetet kitalálni volt nagy munka. Sokat kell olvasni, az vele jár. Egyrészt az egész életművet. A Móricz-műben úgy otthonosan tájékozódni, hogy az embernek valamennyire a fejében legyen. Aztán ezen túl, nemcsak a megjelent könyveket emlegetem, hanem kéziratos anyagra is próbáltam támaszkodni. És mindezen túl, igen, kell hozzá korismeret. Annyi hozzátartozik önmagam heroizálásához, hogy én tanítottam, tíz évig a veszprémi egyetemen dolgoztam. És amikor eldöntöttem, hogy szeretnék egy olyan könyvet, amire rá merem írni, hogy az a címe, hogy Móricz Zsigmond, ehhez az kell, hogy valamennyire a teljesség benne legyen. Tehát ahhoz, hogy én erre merjek vállalkozni, ki kellett lépnem az egyetemi oktatásból. Először egyféle pót-doktori ösztöndíjat megpályáztam, megkaptam. Nem volt egyszerű. Olyan ösztöndíj ez, amit alapvetően természettudósoknak szoktak adni. Elkezdtem gyözködni a kuratóriumot, hogy ez jó lesz. Ez volt egy év. De egy év alatt közelébe se értem annak, hogy kész legyek, és akkor sikerült 19 hónapra egy másik kutatói ösztöndíjat megszerezni, ez idő alatt én főállású Móricz-kutató voltam. Ha benn maradok az egyetemi szférában, akkor ez lehetetlen.

Utána jött a nehezebb történet, amikor ezek lejártak, hogy akkor most hogyan tovább. Most úgy tűnik, szeptembertől visszaléphetek egy másik egyetemen az egyetemi szférába. Már elrendeződnek a történetek, mint a regényben is szoktak, voltak mélypontok, amikor ez tényleg úgy tűnt, hogy egy örökség. De már úgy tűnik,

volt értelme, hogy ezt így csináltam, de e miatt a helyzet miatt is kevés ilyen munka van. Mindenféle tanulmányköteteket, remek dolgokat csinálnak a kollégák, csak mindenki nagyon szétapróztottan ír.

■ *Említetted, hogy a szerkezete hogyan alakul, és említetted, hogy Móricz színházi világról a Simonyi Máriával való házassága környékén tudtál és kellett írnod, ami így is van. Ennek a színésznő feleség történetnek van egy előzménye, nem tudom, hogy mondjam, szeretőelőzménye. Tehát az első házassága alatt jön létre ez a kapcsolat. Van egy jelenet a könyvben, hogy milyen a házassága Holics Jankával Móricznak, miközben van már egy kedves, egy szerető, Simonyi Mária, akivel a színházi világon keresztül úgy jön össze, hogy ő játssza Móricz egyik darabjában az egyik női szerepet. Aztán elhal ez a kapcsolat, de jön a következő darab, ahol szintén Simonyi Mária játszik, megint összejön ez a szeretői viszony, és szerelem lesz belőle. Van egy olyan leírása Zsófinak, hogy hogyan zajlik ez a házasság. Amikor Holics Janka meg Móricz veszekszenek, iszonyatosan közönségesen, a két gyereklány előtt zajlik ez, nevén nevezve mindent. Később, amikor már Móricz Virág íróként megjelenik, sok mindent fölrónak neki a Móricz-kutatók és a Móriczcal rokon-szenvező irodalmárok. Ám Zsófi egy nagyon szép mondattal fölmenti Móricz Virágot, a lányt, a gyereket, aki akkor 15 éves, amikor át kell élnie ezeket a szörnyűségeket, amit egy férfi és egy nő egymás elfogyasztása közben, hogy így mondjam, elkövetnek. Annyira szép, olyan dramatikus mondataid vannak ott, amikor fölmented ezt a nőt, akit egyébként más-kor hamisítónak nevezel.*

▼ A Móricz család minden szempontból külön-sztori. Én nem ismertem Móricz Virágot, de jól ismerem a lányait. Ketten vannak: Kolos Virág és Kolos Réka. Réka sokkal kedvesebb, finomabb hölgy. Kolos Virág állítólag olyan, mint az anyja. Abból tudom képzelni, milyen volt Móricz Virág; Réz Pál azt mondta nekem, egy kellemes hölgy

volt, pedig Réz Pál tud csúnyákat mondani, ha akar. Ő lett az apai hagyaték első számú gondozója, és valóban kihagyott részeket a naplóból, bizonyos dolgokat szerintem el is tüntetett. És hát van a Csibe-történet, ami szintén egy eleven seb a mai napig a Móricz családban. És én tényleg megpróbáltam ebbe a helyzetbe belegondolni, hogy úgy kellett leélnie az életét, igen, előtte veszekedtek, és nem Móricz volt a durvább, hanem Janka. Móricz a műveiben szókimondó, de az életben állítólag szemérmes ember volt, több író társ mondja, hogy nem káromkodott.

■ *A naplóiban azért nem fogta vissza.*

▼ Hát ott egyáltalán nem. És ő próbált valamennyire figyelni a lányokra, viszont Holics Janka megeskette Móricz Virágot, hogy egész életében gyűlölni fogja Simonyi Máriát. És utána ennek a lánynak úgy kell élnie az életét a második anyukájával, hogy az édesanyjának esküt tett erre. Ezek azért borzasztó helyzetek.

Móricznak sem volt könnyű. Ő nem tudta családon kívül elképzelni az életét, mégis szenvedett folyamatosan a saját családjától. Itt nemcsak a lányait kell érteni, hanem a testvéreit is; én a Rokonok fejezetben megpróbáltam azt megnézni, milyen komoly alapja van annak, hogy hogy lehet szenvedni ettől a nagy testvéri szeretettől. És igen, ilyen pontokon lehet azt mondani, hogy szembemegyek azzal a hideg irodalomtörténeti állásponttal, és megpróbálok valamennyire mögénézni. Mondjuk, abba én is belegondoltam, hogy ezek a most 70-80 év közötti unokák bizonyos dolgokat nem szeretnek oly nagyon hallani, mondjuk, a színpadról. Én sem biztos, hogy a nagypapám nemi életét ilyen részletességben szeretném színpadról hallani. Tehát az ő nézőpontjuk mindig más, pedig bizonyos dolgokhoz rajtuk keresztül lehet közelebb jutni. És akitől tényleg segítséget is kaptam, az Csibének a fia, Móricz Imre bácsi, a könyvbéli fotókat tőle kaptam. Segí-

tett a család is, de itt komoly feszültség van Móricz hivatalos unokái és a nem hivatalos...

■ *Őt nem akarják elfogadni sem örökösnek, semminek tulajdonképpen. Miközben rengeteget dolgozik azon, hogy valamit letegyen az asztalra.*

▼ Igen, ő is egy nagyon nehéz sorsot élt végig. Az is hihetetlenül nehéz történet, amit ő kapott örökül Csibétől is, meg Móricztól is.

■ *Ha jól tudom, ő az, aki elkezdte a naplót beépíteni, olvashatóvá, elérhetővé tenni. De térjünk vissza oda, hogy mennyire nemcsak monográfia ez a könyv, szinte regényszerűen írod le vagy ütközteted a levelezést, a visszaemlékezéseket, de ott vannak a te mondataid is. Amikor például Móricz egyszer Debrecenben van, ott is szöveget egy kapcsolatot egy másik hölgygel, közben van Simonyi Mária is. Ír egy novellát, elküldi az egyik hölgynek, de a másik hölgynek is más ajánlással ugyanezt a novellát, ma azt mondánánk, hogy kavar. Kavar a Móricz. Elmondod, leírod, hogy nem megy haza karácsonyra, és itt maradjunk megint Móricz Virágnál, akit tényleg könnyebben lehetett nem szeretni, mint szeretni, már amennyire én ismerem az ő történeteit, meg hát haragszom is rá, hogy hamisított. És akkor könyörgött neki a lánya, aki 15 éves, hogy menjen haza, de Móricz nem megy haza. Miközben te azt mondod, a család nélküli nem tudja elképzelni az életét.*

▼ Igen, de itt már érdemes egy kicsit az életműhöz közelebb menni, mert egyrészt persze, ez a nagy házassági válság mélye, s ő Debrecenbe menekül. De mit csinál Debrecenben? Regényt ír. Itt azt a Móriczt kell látni magunk előtt, akinek mindig és minden fölött, mindenféle nőügy és minden családi történet fölött az írás van. Tizenkét évesen határozza el, hogy író lesz, ami abszurd elhatározás, semmi nem predesztinálja rá Ticsacsécsén a hétgyerekes családban. Az, hogy valami nagyot akar, mint az apja, az oké, de pont író? És onnantól kezdve következetesen,

az élete utolsó három napját leszámítva, minden nap ír. Ebben van egy kegyetlenség, mert mindenkinek ennek a szolgálatába kell állnia, és ezért hihetetlenek ezek a történetek, mert miközben veszekednek, ő már azon gondolkodik, ez hogyan kerül be egy regénybe. Van, amikor ezt a szó szoros értelmében kell érteni. Tehát veszekednek, és leírja, hogy Janka milyen nyelvi fordulatokat használ veszekedés közben.

■ *És elé is teszi.*

▼ Elé is teszi. Ettől Janka még idegesebb lesz, és még izgalmasabb nyelvi fordulatokban fejezi ki az idegességét. Tényleg a szó szoros értelmében mindent az írás alá rendelt. De hát aki ismer írókat...

■ *Az író nem úriember.*

▼ Hát nem.

■ *Scott Fitzgeraldot szoktam emlegetni, aki a felesége naplóját használta A nagy Gatsby megírása során, és az asszony akkor szembesült ezzel, amikor megjelent a könyv, és kiderült, hogy az író bácsi minden éjjel kilopta a naplót, amíg az asszony aludt, és szépen kimásolta a történeteket. Móricz is, szemérmetlenül, mindent. De nemcsak az ilyen családi dolgokat. Hanem megy az utcán, beszélget két ember, a '19-es naplóban van leírva, ha jól emlékszem, két kőműves, és leírja szó szerint, rögtön egy mű lesz.*

▼ Persze. És az is, hogy nem megy haza karácsonyra, lehet azt mondani, hogy igen, mert van egy mély válság, ez elég sok családban válságos tud lenni. Ők is mindig összevesznek, ez is ott van, de ott van az is, hogy a *Pillangó* című regényét írja a debreceni hotelszobában kézzel, mert Janka elzárja előle az írógépet. És akkor ez mindennél fontosabb, hogy ő milyen jól halad a *Pillangóval*. Nincs olyan válsághelyzet, amikor ne

írna közben. Regényt, drámát, novellát, újságcikket. Én ezt a személyiséget akartam megmutatni. Egy hihetetlen életművet hoz létre, de annak ez az ára. És mindenki megfizeti az árát, aki körülötte van. Amikor ez a pálya kiteljesedik, a harmincas évekre, amikor már túl vannak azon a válságon, Simonyival föláll a második házasság, a lányok is megnőnek, pályát választanak, akkor ő már egy Móricz-üzemként működik. Nem úgy, a szó szoros értelmében, ahogy Dumas-ról mondták, hogy többen írták a műveit, de úgy, hogy akkor mindenkinek ezt a helyzetet kell szolgálni. A lányoknak úgy kell pályát választani, legalább is próbálja őket arra presszionálni, hogy valamilyen módon az ő életművét szolgálják, amikor a *Nyugatnál* van, akkor ott kell dolgozniuk, amikor a *Kelet Népe*nél, akkor a *Kelet Népe*ben. Természetesen veszi, hogy ő a főnök, és akik körülötte vannak, az életművét szolgálják.

■ *Különös történet Janka tragédiája, kétszer kísérel öngyilkosságot, a második „sikeres” lesz. Az ő tragédiája ott kezdődik, amikor gyakorlatilag meg akarja tiltani Móricznak, hogy írjon. Annak az embernek, akit az előbb úgy mutattál be, hogy az életében három napon keresztül nem írt, akkor, amikor 63 évesen meghal. Ennek az embernek azt mondani, hogy ha meg akarsz tartani, akkor nem írsz többet, szerintem az ő tragédiája ezzel teljesedett be, mármint Jankáé.*

▼ Igen, ő polgári életre vágyott, és a polgári életbe nem fér bele az írás, illetve akkor már egy féltékenységi örület volt, minden mű mögött elkezdett keresni, elkezdte az életet keresni, és akkor ez a végletekig vitte ezt az egész rémes helyzetet. Lehet, Janka akkor már nem volt egészen egészséges, valahol olvastam, Jankát felboncolták, és agydaganatot találtak nála. Ezt hihetetlenül nehezen találtam meg, de akinél megtaláltam, az is azt állította, hogy ő ezt olvasta a hagyatékban, majd amikor másodszor is meg akarta keresni, már nem volt meg ez a dokumentum. Közben azt

se felejtjük el, hogy az egzisztenciájukat is ez biztosította, az irodalomnak abban a korszakában vagyunk, ahol nincs NKA támogatás, meg írói ösztöndíj, hanem eladott példányszám, játszott darab. Legfeljebb Hatvany Lajos a zsebébe nyúl, vagy később már más is.

■ *Van ilyen kapcsolat Hatvany és Móricz között?*

▼ Valamennyire, ritkán. Neki van egy hihetetlen sikerszériája, amikor elkezdi a pályát. Nem szeret pénzt kérni, és amikor '8-ban belép az irodalomba, van hat hihetetlen éve az első világháborúig. Utána ilyen soha nem lesz, de akkor eszméletlen példányszámokat is produkál. Ugye, példányszám-adatokat nagyon nehéz megtalálni, egyet-kettőt sikerült. Az *Isten háta mögött* első megjelenésekor 175 ezer példányban kelt el. Ugye, Nagy-Magyarországról beszélünk, de azért még akkor is. Akkor veszi meg a leányfalui telket. Akkor alapozódik meg ez az egész helyzet. Abban a hat évben megjelenik hat regény, *A galamb papné*, *Harmatos rózsa* és így tovább. Utána kergeti ezt a sikert, de ez soha nem jön vissza, egyrészt a történelmi helyzet miatt. Amikor el kell kezdenie kérni, az a *Kelet Népe* időszak, ez már a '30-as évek vége, és mindig a lapnak kér. De ő sokkal kevésbé szorult rá ilyen módon. És hát szegény Janka, ez viszont egy pozitív tulajdonsága, hogy – akkor még együtt vannak – spórolós, beosztó, aki megalapozza a családi vagyont, ami a mai napig megvan romjában, Leányfalu a mai napig a Móricz család birtokában van.

■ *A Janka-korszakot lezárandó, kérlek, valamiről beszélj, ami szintén Móriczról szól. Év végén szabályos statisztikát készíttél arról, mennyi könyve jelent meg, a darabjait hányszor játszották. Mint egy adminisztrátor, könyvelte ezeket a dolgokat, és hogy ezekből milyen bevétel származott. Nem tudom, minden évben megcsinálta-e, de ilyen táblázatra emlékszem.*

▼ Igen, ő nagyon figyelt ezekre a dolgokra. Volt egy pontosan vezetett kiadói könyvelése is. Kellett is, mert előlegszerződése volt a kiadójával, tehát kapott havi apanázst, és utána elszámoltak, elszámolási körökben voltak. A két szerkesztői időszakában is a gyakorlati részt ő vitte. Nem Babits volt az, aki ezekkel foglalkozni tudott, hanem Móricz. És sok ötlete, terve volt irodalomnépszerűsítésre. Olyasmiket talált ki, amiket ma csinálunk. Könyvbemutató, *Nyugatest*, képeslapok íróról. Hihetetlenül sok, ma is korszerű fogást vezetett be. Az apja is ilyen volt, szerettek nagy terveket szőni. Aztán gyorsan megunták vagy belefáradtak és otthagyták. Tehát a kivitelezés nem volt az ő világa. Illetve egy idő után rájött, hogy ezek a dolgok az írásban zavarják, és akkor egyszer csak eltűnt. Amikor a *Kelet Népe* szerkesztőségi időszakában nézi az ember a levelezést, a legnagyobb válsághelyzet van, ez kéne, az kéne, a lap, a pénz, az előfizetők; aztán egyszer csak fogja magát, és eljön Erdélybe.

■ *Othagytá a szart, mondjuk ki.*

▼ Igen. Volt vasúti szabadjegye. Egy időre elment Debrecenbe, vagy elment Kolozsvárra, és elbújt. Utána a vízözön. Nem érte el senki. Egy kicsit könnyebb volt elbújni, mint most. Nem érték el semmilyen csatornán. Ugyanígy volt például a kertjével. Móricz nem volt jó kertész. Nem az volt, amit a kert akar, hanem amit ő. Amikor nem ment az írás, hajlandó volt vele foglalkozni. De ha ment, tőle nyugodtan nőhetett a gyom. Hozzáteszem: neki kertész házaspárja is volt egy idő után. Mindenben ilyen volt, hihetetlen terveket tudott kitalálni, de hogy végigvigye, ott már döccenők mutatkoztak.

■ *Zsófitól tudom, annyira rossz bort termelt Móricz, hogy Ady se itta meg. Ady se szerette. Szóval: még a Janka-időszakot zárjuk le az öngyilkossággal, mert az is Móriczról szól. Öngyilkos lett, fek-*

szik bent egy szobában, ott egy csomó ember körülötte. Hogyan viselkedik akkor Móricz?

▼ Janka negyvenéves, amikor megtörténik ez a bizonyos öngyilkosság. Sok körülmény döbbenetes volt nekem is. Egyrészt az, mennyien vannak ott, az hihetetlen.

■ *Várják, hogy meghaljon a másik szobában. És van kint vagy nyolc-tíz ember.*

▼ Igen. És ezek az ún. *Nyugat-nők, Nyugat-feleségek, Bohuniczky Szefitől Kosztolányi Dezsőnéig.* Nem tudom, hogy kerültek oda, mit kerestek ott. Mai ésszel nehéz belegondolni ezekben a helyzetekbe.

■ *Nem lehet, hogy maga Móricz trombitálta össze őket?*

▼ Az is lehet.

■ *Mert Móricz viselkedése a halál pillanatától kezdve a temetésig egy menedzsernek a viselkedése.*

▼ Kétségtelen, Janka halálának pillanatában Móricz azonnal végiggondolja, hogy ezt hogy kell a sajtó felé kommunikálni. Meg hogy jelenjenek meg a fotók.

■ *Hogy ki hogy jelenjen meg a fotókon, milyen sorrendben, ki ki mellett.*

▼ És hogy milyen hír mehet ki. Ugye, Janka haláláról a korabeli, Móriczcal rokonszenvező sajtóban nem írják le, hogy öngyilkosság volt.

■ *Nátháról, meg nem tudom, miről írnak az újságok.*

▼ Meg tüdőgyulladásról. Móricz egy nagy lapcsaládhoz tartozik, Az Est Lapokhoz. És az Est Lapokban az van, amit ő mond, miközben vilá-

gos, hogy Budapest-szerte beszélnek. És Budapest-szerte beszélnek a Simonyi-történetet is. És ennek ellenére ellenőrzés alatt tartva a sajtót, közleményt ad ki, hogy ő akkor hogyan gyászolja a feleségét, fotóriport.

■ *Meg az ő szenvedéséről is szólnak ezek a beszámolók, hírek. Mintha őt heroizálnák.*

▼ Igen, de azért lássuk be, Holics Janka csak Móricz miatt érdekes. Világos, egész életében ő viszi ezt a szerepet, ő a híres ember, Holics Janka halálhíre önmagában nem lenne olyan különleges. És neki vigyázni kell erre a bizonyos írói hírnévre. Arra, hogy utána mi történik Simonyival, mikor veszi el, letelik-e a gyászév vagy sem. És letelik a gyászév, és csak '26-ban veszi el, a születésnapján. Ennek ellenére azt gondolom, ő egész életében gyászolta Jankát. Az egy elfedett trauma volt, kezdődött egy közös élet Simonyival, de azért az újra meg újra előjött. Ám az biztos, abban a pillanatban ő nagyon észnél volt.

■ *Kimondtál egy fontos szót, azt, hogy trauma. Móricz életét, de a szülők életét is, különösen az apja életét végigkísérik olyan traumák, amiket aztán Móricz valóban traumaként kénytelen megírni. Nem igazán ugrabugrálás az, amit szeretnék: térjünk vissza az apához. Mert sok-sok érdekes, izgalmas mondatod mellett van egy másik fontos kérdés, amit a könyv elején teszel föl magadnak: vajon mikor kezdődik az író élete? A születése pillanatában vagy korábban? És gyönyörűen bebizonyítja ez a könyv, hogy igenis korábban. Tehát abban, aki Móricz lett, emberként, íróként, mondjuk ki, vagy mondom én ki, akarnokként, benne van igenis az apjának az élete, Móricz Bálint élete. Traumák sorozata az élete.*

▼ Ez is egy lehetséges irány, Ferencz Győző ezt csinálja Radnótinál, hogy a traumaelméletek felől indul, és úgy nézi meg, Radnóti életét sem nehéz ezen a szálon végiggondolni. Móricznál

ezt kevésbé szokás fölteni, és ahol fölítették, azt nagy örömmel fedeztem föl. Ugye, Kántor Lajosnak a könyve. Persze, nem így mondja, meg nem azt mondja, hogy trauma, de valójában ezen a szálon indul el Móricz kapcsán. Egyébként érdemes a magyarországi Móricz-kutatókról beszélünk, vagy az ő hiányukról; azért volt két olyan, Kántor Lajos és Bori Imre, aki nagyon más módon nyúlt Móriczhoz, kicsit ki is záródtak a magyarországi gondolkodásból.

■ *Különösen Bori.*

▼ Czine és Nagy Péter valószínűleg azt is akarta, hogy záródjanak ki. Visszamenve ehhez a trauma-tapasztalathoz: Móricz Bálint valóban egy feltörekvő ember volt minden szempontból. Például a termet: az ő termete még viccesebb volt, mert ő nem volt sorozható, vagyis 150 centi alatt volt. Picike ember volt, egy paraszti sorból kilépő vállalkozó, és Móricz mindig ide megy vissza, a szüleihez. Az ő emelkedéstörténetét megelőzi a szüleinek a kiemelkedésvágya, ami nem volt egyszerű vágy. Kilenc gyerekük született, kettő meghalt, heten megérték a felnőttkort, és mind a hetet taníttatták. Nem azt mondták, hogy hat megy parasztnak, és egyből pap lesz, ami általában volt, hanem mind a hét mehet, hat fiú és egy lány, a legkisebb volt lány. Valóban van egy ilyen emelkedéssztori. Viszont van egy komoly trauma, amit az idegenség-kiközösítés mentén lehet elgondolni, de mindig kérdéses egy író esetében, hogy mennyire erősíti föl ezt a traumát. Nemrég volt egy beszélgetés, amin részt vettem, és ott kérdezte tőlem egy középiskolai tanár, hogy miért gyűlölte annyira Móricz a tanárokat, és milyen különleges traumák érték. Mondtam, hogy szerintem semmilyen. Kellott neki iskolába járni. Én tudom, hogy ez egy trauma, az én fiamnak is minden reggel az. De nem gondolom, hogy őt különleges szenvedések érték az iskola terén, mégis felerősítette. A kiközösítés is egy szörnyű történet, ez Prügyn történt. Van egy

valóságos eset, amit aztán Móricz sokszor visszahoz. Hogy az apjával nyúlhúst etetnek a faluban, illetve azt mondták neki, hogy az nyúlhús, és kiderült, macska volt. Vagy nem macska volt, de azt mondták a faluban, hogy macska volt. A faluban ez elterjedt róla, és akkor kezdték Cícmóricznak csúfolni őket. Móricz ezt íróilag sokszor fölhasználja, a harmincas évek végén a zsidótörvényekkel hozza össze, hogy ez volt az én életem zsidótörvénye, és mi Móricz gyerekek ezt átérték. Ilyenfajta traumák természetesen érték őt. Vagy arra, hogy ő másmilyen, lehet azt mondani, hogy komoly trauma, lehet azt mondani, hogy írói alaphelyzet, mert ebből a helyzetből jön létre ez a felhajtóerő. Innen tudja megírni, amit megír. Kívül kerül a falun, kívül kerül a parasztságon, ezért tud rálátni. Ha valaki teljesen benne van egy közegben, azt nem tudja megírni. Úgyhogy kétségtelenül érték őt komoly traumák, de traumafeldolgozásban sem volt rossz.

■ *Az is izgalmas, ahogyan arról írsz, hogy szerkesztőként hogyan működött, nem volt olyan egyszerű neki sem a Nyugat szerkesztőjeként, sem íróként, ráadásul sikeres íróként létezni. A legjellemzőbb a Kosztolányi–Móricz viszony, amiről Móricz Virág élete végéig, ha nem is átkozódva, de Kosztolányiról nagyon megvetve írt és beszélt.*

▼ Móriczot komoly támadások érték, és itt már nem a trauma birodalmában járunk, hanem van a '19-es történet, amikor megégeti magát, pár napra le is tartóztatják, és utána az egész Horthy-korszakban a kommunista vád ráragad.

■ *Miközben Kun Béla nem áll vele szóba. Ott előszobázik Móricz.*

▼ Kétségtelenül onnantól kezdve őt politikai támadások is érik; a nyugatosok különböző mértékben, de ki vannak téve az ún. hivatalos irodalmisággal szemben bizonyos támadásoknak. Már az első világháború idején is, amikor sem

Kosztolányi, sem Móricz nem megy a frontra – illetve ő egy ideig haditudósító –, Pekár Gyula megállítja Kosztolányit az utcán, hogy egy ilyen életerős fiatalember miért nincs a fronton. És nem mer Kosztolányi visszaszólni, hogy Pekár Gyula sincs a fronton. Aztán van egy komoly támadássorozat, a '20-as évek végén, amikor hazaárulónak lesz nyilvánítva, ezek az ún. Julianus barát túrái Móricznak. Az egy mély trauma, amibe ott belecsúszik, lehet azt mondani, hogy jó szándékkal. Ugye, a '20-as évek végén, a saját elmondása szerint már át tudja lépni az új országhatárt. Azt mondja, ez neki annyira mély seb, hogy addig egyszerűen nem tudta megtenni. Akkor találkozott valakivel, aki a határon túli területről jött, ahogy ő írja, Slovenskóból, s elmondja, ez neki mennyire fáj. És ez az ott élő ember azt válaszolja: nektek fáj, nekünk pedig ott kell élni. Akkor azt mondja Móricz, hogy lehullott a lepel, ezt nem lehet csinálni, el kell menni, meg kell nézni. Akkor megy ki. Van egy felolvasóköriút, Rozsnyón, Léván, eljut Pozsonyig és még Prágáig is. Az az egyetlen estje, ahol nem magyar nyelvű közönség előtt szerepel. És erről újságcikkeket ír. Egyrészt elhatározza, hogy ő oda mint Julianus barát a magyarság híret viszi majd, és azt a hírt meg ide. Tehát tudósít. Nemcsak a veszteségről beszél, és nem arról, hogy mikor egyesül újra ez a két rész, hanem arról, hogy az ottani fiatalok milyen módon gondolkodnak, beszélnek szlovák értelmiségiekkel. Ezek a cikkei megjelennek, és elkezdődik egy komoly támadássorozat ellene. Egyrészt hazaárulónak nyilvánítják, másrészt kitiltják néhány vármegyéből. Vármegyei határozatokat hoznak, jegyzőkönyvet, hogy Móricz Zsigmond mostantól nem léphet be. És ez azért tényleg egy rémes sztori, ez az az időszak, amikor a *Barbárok*at írja, a '20-as évek végén. A naplójából tudjuk, le is írja, így fogalmaz: a beleimet is kitaposnák vezércikkekkel, ha lehetne. S ebben a helyzetben mit csinál? Bocsánatot kér a nemzettől. A naplójában van egy ilyen mondat, hogy nem próféta

vagyok, családapa, el kell tartanom a lányokat. Ez van a bocsánatkérés alatt. A saját bocsánatkérését kommentálja. Mert akkor már jönnek olvasói levelek. Egy tanítónő csalódott Móricz Zsigmondban, akit eddig nagyon szeretett, most meg rájött, hogy egy hazaáruló. Ezeket is leközli az akkori sajtó. Azért döbbenetes az egész helyzet, mert akkor ő már *Nyugat*-szerkesztő, az ő helyzete rávetül a *Nyugatra*, kezdik a vármegyei helyeken lemondani a *Nyugatot*, esik a példányszám. Ez is baj. S ugye, akkor üt be az Ady-revizió, amit Kosztolányi indít el. Akkor mélyen van az ő viszonyuk. Sosem voltak barátok, Kosztolányi és Móricz, nagyon másmilyen figura a kettő, de kölcsönös tisztelet volt.

■ *Aki Adyt nem tudta elfogadni, Móriczot sem tudta.*

▼ Móricz imádta Adyt. A '30-as évekből találtam vele olyan interjút, amikor megkérdezik, kik a legjobb barátai, erre azt mondja, Ady Endre és Csinszka. Lehet, furcsán nézett rá az újságíró, hogy valami probléma van vele.

■ *Gyanúsították őket. Már mint Csinszka és Móriczot.*

▼ Igen, állítólag volt valami. És, ugye, aztán a Török Katába írta bele a Csinszka. Ott mondja, tudom, hogy meghaltak, de a mai napig úgy érzem, itt vannak velem. Ő imádta Adyt, tehát világos, hogy amikor Kosztolányi nekimegy, akkor Ady oldalára áll. Ennek ellenére, amikor Kosztolányi úgy érzi, Móriczot igaztalanul bántják, akkor megcsinálja a Rothermer-díjat, ami nagyon sok pénz volt. Ő akkor azt megosztva Krúdynak és Móricznak adja oda, akit nem szeret, nem a barátja, öt perce vesztek össze. Szoktam mesélni író barátaimnak, hogy ilyen is volt régen. Ez az, ami különleges ebben a korszakban, mert veszekedtek, meg voltak sértődve, emberileg nem álltak a mostani írók fölött, de amikor

külső támadás volt, vagy amikor tényleg azt érezték, hogy igaztalan támadás éri a másikat, akkor össze tudtak zárni és a másik mellé álltak. Kosztolányi temetésén Móricz az egyik búcsúztató.

■ *Ady temetését meg ő szervezi.*

▼ Igen, ő szervezi. És kétségtelen, hogy Kosztolányi halála is megrendíti, de Ady temetését végigsírja. Egyébként érdekes, hogy ez a zömök, bajszos ember nagyon sírós lehetett, mert sok ilyen van.

■ *Ma arról is beszélgettünk a városban csavarogva, hogyan kapta A Holnap a nevét, a könyvedben pedig szerepel, hogy Osvátnak a zsebében nagyon sok fecni volt, rajta a folyóiratnak a nevével. Erről beszélj, légy szíves, és valahogy szódd bele azt is, hogy mi történik, ha nem Nyugat a Nyugat. Már mint a neve. Mert ez benne volt a pakliban.*

▼ Valóban, ezeket olyan evidensnek tekintjük, hogy *A Holnap* az Holnap, a *Nyugat* az Nyugat, miközben ők is emberek voltak, veszekedtek egy kávéházban, mindenféle verziókat elvetettek, utána viszont erre épül rá egy imázs. Móricz ebből a szempontból is érdekes. Ezzel a címkével éli le az életét, ugye, a Keletről jött ember a *Nyugatban*, majd ő lesz a *Nyugat* megmentője, mert Osvát halála után a megszűnés szélére kerül a lap. Egyébként sokszor a megszűnés szélén volt. Az, amit én gimnazista koromban diadaltörténetként olvastam, az rövid időszakokban volt diadalmas történet. Valóban ő lesz a megmentő, Babits mellett. Ők szintén nem voltak közeli barátok, de komoly tisztelet volt köztük. Az nem igaz, hogy utálták egymást, meg kétfelé húztak. Próbáltak együttműködni, eddig sikerült, négy évet lehúztak. És azért lesz szimbolikus a történet, mert még egy szerkesztői időszak van, a *Kelet Népe* időszak, az egész élet végén. A *Nyugaton* nagyon erősen kijön a gyakorlati Móricz, az országjáró, az, aki rengeteg energiát fektet ebbe,

hogy föl akarja tornászni a példányszámot, meg akarja ismertetni a lapot, *Nyugat*-matinékat szervez. Szemem-szám elállt, hogy ezt ő komolyan gondolta; minden este *Nyugat*-est volt különböző tematikával. Nagy elánnal ment ebbe bele. Azt nehéz elgondolni, mi lett volna, ha nem ez a címe, de úgy látszik, mégiscsak ez volt a legfontosabb kérdés, ez a bizonyos tájékozódás. Azt is próbáltam több ponton jelezni, hogy a műveletlen, nyelveket nem beszélő Móriczról szóló kép sem igaz. Ő azért polgári életet élő városi ember volt élete nagy részében, kétségtelenül nem beszélt jól idegen nyelveket, de olvasott idegen nyelveken. Reymont *Parasztok*-ját azonnal olvasta. Persze, Kosztolányi leműveletlenezte, Kosztolányiné meg leparasztozta többször, ennek ellenére ő igazi nyugatos volt.

■ *Janka is leparasztozta. És akkor BP-ként ír alá.*

▼ Büdös paraszt, igen.

■ *Váltsunk megint témát. Én azt gondolom, s ezt te is leírod: a Móricz-élet nagy része erotikus. És nem rejtett, nem bújtatott erotika, hanem nagyon kemény erotika.*

▼ Ez a kortárs irodalom Móriczhoz való viszonyában is egy fontos kérdés. Nádas Péter az, akinek a számára Móricz elsősorban emiatt különleges, ő azt mondja, egy hiányzó hagyomány a magyar irodalomban, és Móricz az egyetlen, akiben ennek a nyomait fölfedezi. Pedig akkor még Nádas nem is ismerte a Móricz-naplókat, csak a levelezés alapján beszélt. Az biztos, hogy ő egyedi eset ebből a szempontból. Az első időszakban nagyon erősen, *Az Isten háta mögött* is, a Veresné története, *A galamb papné*, ezek nagyon, az *Árvalányokban* a lesbikusság is megjelenik. Aztán ő maga is azt mondja, hogy elgyávul. Nyilván azért is gyávul el, mert Jankától ezekért kapott a fejére, Janka nagyon puritán asszony, ő ezeket nehezen viselte.

■ *Csak káromkodni tudott csúnyán.*

▼ Egy idő után igen. Eleinte puritán asszony. Utána nem annyira. És kétségtelenül Móriczban is van egy ilyen hasadás, olyanfajta helyzet, hogy ő az írásokban bátor, de eleinte kispolgári életet él. Ugye, nem volt hajlandó Lédával találkozni, bármennyire imádta Adyt, de soha életében nem találkozott Lédával. Adyt be akarja mutatni Jankának, többször megbeszélnek találkozózt, de Ady mindig részeg akkor, és nem lehet fölvenni Jankához. Egyszer véletlenül az utcán találkoznak délelőtt Budapesten, és Ady józan. Móricz azt mondja: most megyünk Jankához. Mert érzi, ez egy soha vissza nem térő pillanat. Föl is viszi Jankához. Viszont nagymosás van, és ebből megint óriási patália lesz.

Az erotika nagyon sokszor áthelyeződik a *Naplóba*. A naplóban minden van tényleg. Másrészt bekövetkezik egy elgyávulás. Sokszor különböző körülíró kifejezések lesznek, pedig korábban bátran fogalmazott. Ennek megint van egy oka. A '20-as években lefolyik ellene egy szemérem-sértési per. Szerencsés voltam, ez a peranyag is megvan a Petőfi Irodalmi Múzeumban, el lehet olvasni. Nagyon szórakoztató, mert két novellájáért perlik be, és első-, majd másodfokon lefolyik egy szövegelemző szeminárium. A bíróságon felolvassák mind a két novellát, és elkezdik elemezgetni, hogy megsértette-e az olvasóközönség szeméremérzését vagy nem. Végül felmentik, még pénzbírságot sem kell fizetnie, de kicsit megnyomják ezek a helyzetek, és a '30-as években már sokkal kevésbé bátor.

■ *Jó, de a '30-as években lesznek a szeretők, a nőügyek.*

▼ Persze, és a '30-as évek a Csibe-sztori, ami még ma is meghökkenést keltene, hiszen tulajdonképpen az utcán összeszed egy lányt, a legkisebb lányánál is fiatalabb lányt, és utána a lány a szeretője lesz, majd örökbe fogadja.

■ Gyereket szül.

▼ A gyerek már akkor megvan, utána fogadja örökbe. Móricz Virág traumáiról is lehetne írni egy könyvet. Apu hazahozza a lányt, és azt mondja, mostantól ő lesz a testvéretek. Kétségtelesen utálták Csibét, de hát kevesen vennék be könnyen ezt a kanyart.

■ *Még valamiről fontos lenne beszélni, és ez már nem időrendiség, mert azt nem tudjuk követni. Az antiszemitizmusra gondolok. Móriczcal kapcsolatosan ez fölmerül, különösen a '19-es napló kapcsán. De az élete során többször előkerülnek olyan mondatok, a naplókban is, amelyek „megalapozhatják” – idézőjelben, mert nem alapozzák meg – ezt a vádat. Te a könyvben nagyon szépen fölépítetted, hogyan kell ezt értelmezni.*

▼ Ez is egy olyan kérdés, amit nem lehetett megkerülni. A szakmánk ezzel még nem nézett eléggé szembe, és van egy bizonyos gyávaság ebből a szempontból. Most már azért ez oldódik. Nem lehet azt várni, hogy majd a történészek megoldják, mert ők meg ránk néznek, hogy az írók felől próbáljuk meg végiggondolni ezeket a sztorikat. Kosztolányinál még keményebb a helyzet, ott még nagyobb viták vannak e körül. Márainál is ez egy nehezen megkerülhető kérdés. Valóban, a '19-es naplójegyzetek hozták ezt felszínre, és hát én bevallom, nem nagyon lelkesedtem azért, amit Závada csinált, mert ő átvett mondatokat a naplóból, és beépítette egy regényébe, illetve az ebből készült színdarabba, amit az Alföldi-féle Nemzetiben játszottak. Ezzel az volt a baj, hogy a '19-ben írott mondatokat átrakta a '40-es évekbe.

■ Tehát a háború alatti évekbe.

▼ Igen. Megpróbáltam ezt az egész sztorit végigjárni, hogy milyen utat járt be az a Móricz, akit nem egyszerűen zsidóbarátnak, de zsidóbérenc-

nek neveztek egy időben, mint nyugatost, aki az egyik legjobb barátja volt a zsidó politikus Vázsonyi Vilmos fiának, s aki az elsők között írja alá a zsidótörvény elleni tiltakozást. Tehát ennek van egy történetisége, hogy ő milyen utat jár be. Van a sztorinak egy viszonylagos eleje és egy viszonylagos vége. Az, hogy Móricz hogyan lép föl, ő nem volt gyáva ember, a '30-as években is nagyon bátran lép föl. Másrészt elmondja, hogy ő egy tisztán református közegben nőtt föl. Hogy gyerekkorában, még Tiszacsécsén, amikor odatért a másik faluból egy katolikus asszony, azt is úgy nézték, hogy nahát, milyen érdekes, mennyire más. Katolikus asszony. Semmiben nem különbözhetett különösebben. És zsidót nem is látott. Igazából 18 éves kora körül kezd ezzel szembesülni. Ráadásul Prügy közel van Tiszaeszlárhoz, ahol gyerekként hallja ezeket a történeteket. De hát gyönyörű cikkekben köszöntik őt zsidó lapokban még a '30-as években is, a születésnapján, mint a zsidóság nagy barátját. Ezt az egész világot próbáltam egy kicsit körüljárni. Nem mentve azokat a mondatokat, amelyeket korábban leír, tényleg kemény mondatok vannak. De nem lehet a mostani tudásunkkal belegondolni az ő '19-es tapasztalataiba. Hogy akkor ők mit éltek meg, hogyan éltek meg ezt egy nagyon nehéz helyzetként. És próbáltam egymás mellé rakni a sztorikat. Sajnos az a természetük a dolgoknak, hogy ezek a bélyegek rájuk ragadnak a szerzőkre, a felfejtéseket kevesebben olvassák. De legalább valamit megpróbáltam a tisztázás érdekében.

■ *Most egy irodalomtörténeti zárójelben kérem, mondd el: te helyesnek tartod, hogy megjelennek a naplók, vagy nem tartod helyesnek? Hozzáteve vagy kihangsúlyozva azt, hogy a naplóból egyértelműen kiderül, hogy Móricz tudja, ezek meg fognak jelenni, kizsól az olvasónak több esetben.*

▼ Én abszolút helyesnek tartom, hogy ezek a naplók megjelennek. Sokkal kevésbé érdekes naplókat is szoktunk olvasni.

■ Szeretném, ha beszélnék még Móricz utókoráról, például az ötvenes években. Fontos az is, hogy mikor hal meg. Éppen azon a napon, amikor Budapestet bombáznı kezdik. S milyen fantasztikus véletlen vagy csoda, elnézést kérek azért, amit most mondani fogok, hogy ezek a csodálatos emberek mindmind a vészkorszak elıtt haltak meg. El tudjuk azt képzelni, mi lett volna egy Móriczból vagy egy Kosztolányiból '44, '45 elején, a vészkorszakban? De viszszatérve az ötvenes évekre, rettenetesen komikus, hogy nem az a ház lett a Móricz- emlékház, amiben valóban lakott, hanem egy másik.

▼ Valóban, komoly hamisítások voltak, és ez elment egész a szülöházig. Tiszacsécsén most van egy olyan ház, amit Móricz-szülöházként meg lehet tekinteni, ami nem Móricz szülöháza. Az igazıt hagyták elpusztulni. Mert az a legszebb, legnagyobb ház volt a faluban. Ő anyai ágon egy református papcsaládból való. Tehát ők a falu fölött voltak, nem a falu alatt. És amikor '52-ben, halálának 10. évfordulóján készült az emléktábla, már meg is volt a helye, amikor úgy döntöttek, nem kerülhet ki arra a házra az emléktábla, mert akkor ez egy kulákház volt, már nem a Móricz család birtokában. Nem lehetett azt, hogy ne szegényparaszti szerzı legyen, ez így le volt osztva, hogy József Attila proletár, ő meg szegényparaszt. És akkor találtak egy megfelelı házat, Móricz Bálint állandóan vásárolt, átköltözött; volt köze a családnak ahhoz a házhoz, és akkor odakerült a Móricz szülöházát jelzı emléktábla. A tiszacsécsi református templomon is van egy emléktábla, hogy ott keresztelték meg. Pedig háznál keresztelték.

■ Az életművet visszavetítették a nyomor, a szegénység felé.

▼ Én, orosz szakos lévén, megnéztem, milyen műveit fordítottak le oroszra, és hát ott abszolút, az elı-, utószavakban is errıl van szó. Ha elvittem volna egy szovjet turistacsoportot, mondjuk,

Leányfalura, nagyot néznek, hogy négy utca határolja azt a telket, ahol ez a bizonyos nyomorgás zajlott, nyolcfıs személyzettel. Simonyival a Fıvám téren laktak, öt szoba plusz cselédszoba, nagypolgári közeg volt, és mindig komoly személyzet vette őt körül. De hát nem az emelkedéstörténet volt a lényeges, hanem a szenvedéstörténet. Azt is szeretjük a magyar irodalomtörténetben, hogy az író az szenved.

■ Szerinted Móricz nyelve meddig marad meg? Gyorsan melléteszem: Herczeg Ferencet nem lehet olvasni. Bródy necces, de még él a nyelve. Móricz nyelve ma eleven. Különösen azokon a területeken, amikrıl beszéltünk. Mi lesz?

▼ Szerencsére sokszínő életmő. Biztos, hogy lesz egy hullámvás. Ezt itt félve merem mondani, de az egyetemistákkal az Erdély-trilógiát nem mertem olvasatni. Egyszerően nincs mögöttük olyan történeti tudás.

■ Én a nyelvrıl beszélek.

▼ De ez nyelvi kérdés is az Erdély-trilógiában. Nemcsak történeti kérdés, hogy nehezebben olvassák. Viszont van egy másik Móricz, az Árvalányoknak vagy a budapesti regényeknek a világa, vagy a novelláké. Ez részben nyelvi, részben műfaji kérdés, hogy nem a nagyregényekben volt a legjobb. Inkább a sőrített formákban, kisregényekben. És ezekben én bízom. Jól fogatni nehéz. De tényleg nagyon eleven nyelv, kevésbé artisztikus vagy kevésbé kimunkált. Kétségtelenül vannak rossz mondatai is Móricz-nak, de azért egy olyan mély magyar nyelvtudás van, bízom benne, még egy darabig el fog tartani, hogy tudjuk őt olvasni.

■ És akkor egy személyes kérdés: milyen viszony alakul ki Móricz és egy irodalomtörténész, tegyem hozzá, irodalomtörténész hölgy között? Megmondom, miért teszem fel ezt a pofátlan kérdést. Azért,

mert úgy érzem a könyvedből, nagyon erős azonosulás van részedről ezzel az emberrel. Szereted; nem mondom, hogy beleszerettél, de nagyon szereted.

▼ Érdekes módon Móriczcal nagyon sok hölgy foglalkozik. Ugye, a naplónak a sajtó alá rendezői is nők, nekem tanítványom is van doktorandusz, aki lány, és Móriczból írja a doktoriját. Egy dologra kell nagyon vigyázni: nem szabad Móricz feleségeivel azonosulni. Nem, hála a Jóistennek, hogy nem kerültem abba a helyzetbe. Nagyon nem szerettem volna Móricz felesége lenni. De az azonosulásból valamennyire ki kell lépni. Én nagyon sokszor ilyen perlekedő viszonyban voltam vele, ez lehet, kevésbé került be a könyvbe.

■ *De. Érezhető. És abban is van szeretet.*

▼ Van. Én szeretem ezt a figurát, próbálom megérteni a döntéseit, miközben úgy érzem, sokszor hozott rossz döntést. De én ezeket is próbáltam nézni íróilag, hogy mit ír meg, miben lett több, hogyan építi az életművet, ezeket az elágazásokat próbáltam nézni. Arra szerintem nagyon vigyázni kell, hogy ne azonosulj vele, vagy ne szeress bele semmilyen módon. Se a saját témádba olyan mélyen, mert akkor nem

tudod kívülről nézni. Ezt én így próbáltam. A másik érdekes kérdés, hogy az embernek mennyire lesz elege az adott szerzőből, mert azért tényleg éveket vele tölt, az egész lakás tele volt Móricz-könyvekkel, mindenhol az ő arcképébe botlottam. Nagyon jó, hogy jött ez a kosztolányi-zás, ki is léptem ebből a helyzetből. De már a könyv lezárása után kértek tanulmányíráásra, egyébként egy zsidó identitást vizsgáló tanulmánykötetbe, és akkor újra elővettem Móricz-műveket. És egyáltalán nem szenvedtem, és ennek örültem, hogy nem az van, hogy Úristen, most megint vele kell foglalkozni. Nem mondom, hogy arra vágyom, újabb éveket töltssek el vele, de nem érzem azt, hogy kimerítettem a témát, kiürült ez az életmű. Rengeteg olyan üres helyet hagytam, ahol még nyugodtan lehetne továbbmenni és ezt folytatni.

■ *Bízom benne, hogy ezzel a mondattal lett kerek ez a beszélgetés.*

(Elhangzott 2014. május 9-én Nagyváradon a Silent kávézóban.

A hanganyag szövegváltozatát TÓTH HAJNAL közreműködésével SZŰCS LÁSZLÓ gondozta.)